

„Bizonytalanok” és „próbálkozók”

A szociális képzések hallgatóinak karaktertípusai és a képzés jelentősége a szakmai szocializációban

A tanulmány alapja egy empirikus vizsgálat, amelyben szociális (szociális munkás, szociálpedagógus) és pedagógus (óvodapedagógus, tanító) képzésekben részt vevő hallgatók megkérdezésére került sor. A kutatási eredmények feldolgozásakor, a vizsgálatban részt vevők pályaaorientációs magatartása alapján, kísérletet tettem egy tipológia kidolgozására, és összehasonlítottam a szociális és pedagógus szakokat jellemző karaktertípusokat. A hallgatók konstruktumaira alapozva megpróbáltam megrajzolni egy modellt is, amely a szociális és pedagógus képzésekben részt vevők pályaaorientációjának építkezését szemlélteti. A tipológia és a modell is jól mutatja a választott szakirány szerinti különbségeket. A szociális szakos hallgatókban sok a bizonytalanság, nem alakul ki bennük világos szakmakép, és a képzés semmilyen szelekciós folyamatot nem generál. A vizsgált pedagógus szakokon egyértelműbbek az elvárások, a határok, a kompetenciák, a tennivalók, így ezek a képzések erősebb pályaszocializációs hatást gyakoroltak a hallgatókra.

Bevezetés

Elsősorban a szociális képzésekben részt vevő oktatók és a terepeken dolgozó, a hallgatók gyakorlataiban részt vevő szakemberek érdeklődésére számot tartva mutatok be két kísérletet. Mindkettő segítő hivatásokat választó hallgatók körében végzett empirikus vizsgálat (Nagy, 2008) tapasztalatai alapján született. Az egyik kísérlet során a diákok pályaaorientációs magatartása alapján alakítottam ki csoportokat. A másik kísérlet egy olyan modell megrajzolása, amely a hallgatók pályaaorientációjának építkezését ábrázolja. Tanulmányomban a hangsúlyt a tipológia és a modell bemutatására helyezem. A kutatás problematikáját, módszertani háttérét csak röviden körvonalazom, nem célom az elméleti keret bemutatása, sem a témában született korábbi vizsgálatok elemzése. Ebben a munkában összegző áttekintést adok a kutatás eredményeiről, konkrét és részletes empirikus adatokat csak ott közlök, ahol azok a kísérlethez nélkülözhetetlenek.

Az elmúlt évtizedekben a szociális munkások vagy a szociális képzésekben részt vevők megkérdezésével készített, magyar és német vizsgálatok közül egyet emelek ki, amelyben a szerző egy tipológia kidolgozására vállalkozott. Ackermann (1999) az Ostfrieslandi főiskola projektje keretében az egyéves gyakorlatukat töltő hallgatókkal (összesen 12 fővel) készített mélyinterjúkat, és a diákok felkészültsége és munkavégzési stílusa alapján sorolta kategóriákba a megkérdezetteket. Vizsgálata a szociális képzések reformjához kapcsolódó viták alapján született. Ezek középpontjában a tudományos alapokra épített gyakorlatorientált képzés koncepciója állt, illetve a tudományosan képzett gyakorlati szakember paradigmája, valamint az a módszertani kérdés, hogy hogyan lehet ezt optimálisan kialakítani. A szerző a szociális képzések identitás- és személyiségformáló, életvezetést befolyásoló hatását kutatta, és a hallgatók szakmai habitusa alapján öt csoportot különített el. A „profi” birtokolja a tudományos szemléletet és az elméleti tudást, és képes ezeket a gyakorlatban integráltan alkalmazni. Nyitott az új dolgokra is. A „pragmatikus idealista” esetében az utópiák és a realitás egyaránt jelen vannak. Az „öreg rókára” a szociális képzés nem sok befolyást gyakorol, munkájában a korábbi szakképesítésének megfelelő (pl. nevelő) kezelési sémákat alkalmazza, nem a főiskolai szociális képzésben tanultakat. Az „önmegvalósítót” saját motivációi vezérlik a segítségben. Az „amatőr” a profi ellentéte: nem áll a helyzet magaslatán, hiányos elméleti felkészültsége és zárkózottsága miatt a gyakorlatban sem tud jól érvényesülni.

A kutatási probléma és a célkitűzések körvonalazása

E tanulmány középpontjában a pedagógus (óvodapedagógus, tanító) és szociális (szociális munkás, szociálpedagógus) képzésekben részt vevő hallgatók pályaaorientációs magatartásának bemutatása áll. A vizsgálat során a pályaaorientációt egy folyamatként értelmeztem, amely a felsőfokú képzésre való jelentkezéstől a diplomaszerezést követő elhelyezkedésig tart. A folyamat elejére vonatkozóan kutattam a hallgatók szak- és iskolaválasztási stratégiáit, vizsgáltam a diákok jelenlegi elképzeléseit választott hivatásukról, illetve a jövőt érintően kérdeztem a pályakezdésről kialakított álláspontjukat.

A kutatás a korábbi rétegződésvizsgálatok, iskolaszociológiai és szociálökológiai vizsgálatok eredményei alapján (pl. Andor–Liskó, 2000, Cs. Czachesz–Radó, 2003, Pusztai, 2008, Forray, 1993) arra a megközelítésre épít, amely szerint a mobilitás sikeressége az oktatási rendszerben nyújtott segítségen is múlhat (környezeti feltételek javítása, pedagógusok minősége). A pedagógusok és szociális szakemberek, szociális munkás hallgatók körében végzett kutatások tapasztalatainak (pl. Nagy, 1998, Halász–Lannert, 2000, 2003, 2006, Fónai és munkatársai, 2001, Nagy, 2003) felhasználásával fogalmazódott meg a kutatás központi kérdése: kik azok a diákok, akik elvégzik a főiskolai szociális és pedagógus szakokat? Azok, akik főként saját társadalmi mobilitásuk megvalósítása érdekében teszik ezt, és/vagy olyan elhivatott fiatalok, akik segítséget akarnak (és tudnak) nyújtani a jövőben a hátrányos helyzetű térségekben a társadalom leszakadó rétegeinek gyermekei számára? Azt is fontosnak

tartottam körvonalazni, hogy ezek a leendő segítő szakemberek milyen megfontolásból választották saját hivatásukat, miért éppen a pedagógiai munkát, illetve a szociális segítségnyújtást választották célként saját maguk számára. A vizsgálat arra is kereste a választ, hogy a képzések milyen szerepet játszanak az adott professzió elsajátítására vállalkozó jelöltek tudásának, készségeinek, vagyis az adott professzió gyakorlásához szükséges kompetenciák kialakításában és a diákok szakmaképének, pályaképének formálásában. A vizsgálat során megfogalmazott feltételezések egy része a két szakma hallgatóinak eltéréseire, másik része pedig a regionális eltérésekre vonatkozott.

A kutatás terepeként a periférikus helyzetű „Partiumot” választottam (Kozma, 2005), mivel a térségi társadalmi egyenlőtlenségeket elemző statisztikai adatok szerint az itt élő népességet szinte minden mutató tekintetében a kedvezőtlen pozíciók jellemzik. Ebben a térségben releváns kérdést jelentett, hogy kik vállalkoznak arra a feladatra, hogy szociálpedagógusként, szociális munkásként a szociális hátrányok ledolgozásában, illetve az optimális szocializációt biztosító környezeti adottságok kialakításában nyújtsanak segítséget. A „Partiumban” az a kérdés is különösen fontos, hogy kikből lesznek azok az óvodapedagógusok és tanítók, akik a hátrányos helyzetű gyerekek tanulási képességeinek fejlesztésében játszanak egy életre meghatározó szerepet. A hazai és nemzetközi kutatási eredmények (Falus és munkatársai, 1989, Polónyi–Tímár, 2001, Halász–Lannert, 2003) ugyanis egybehangzóan azt bizonyítják, hogy az oktatásban a legfontosabb tényező a pedagógus minősége. A „Partium” mint kutatási terep lehetőséget kínált arra is, hogy a Romániában, illetve Ukrajnában kisebbségben élő, magyar nyelvű felsőfokú szociális vagy pedagógus képzésben részt vevő hallgatók pályaeorientációját megismerjem, és összehasonlítsam a Magyarországon élő fiatalokéval.

Kutatási módszer

A kutatás során survey típusú nemzetközi összehasonlító vizsgálatot végeztem. A „Partium” területén (Magyarország, Románia és Ukrajna határ menti térségében) működő szociális és pedagógusképzést biztosító intézmények közül véletlen, szisztematikus mintavételi eljárással kiválasztott négy főiskolán (Hajdúböszörmény, Nyíregyháza, Beregszász, Nagyvárad) kérdeztem tanító, óvodapedagógus, szociális munkás, szociálpedagógus képzésben részt vevő, nappali tagozatos, végzős hallgatókat. A diploma megszerzéséhez közel álló diákok esetében a jövőre, a pályaképre és a szakmaképre vonatkozó kérdések már releváns kutatási szempontokat jelenthettek, amelyek kialakulásában a képzés hatásai is fokozottabban érvényesülhettek, mint esti vagy levelező tagozaton. Minden helyszínen arra törekedtem, hogy a kiválasztott hallgatói csoport valamennyi tagja kitöltse a kérdőívet. (1. táblázat) Az adatfelvétel időpontjában (2005 őszén) a kutatási helyszíneknek kijelölt felsőoktatási intézményekben a megjelölt szakokon tanuló 327 nappali tagozatos végzős diák közül a nagyfokú helyi segítségnyújtásnak és előkészítésnek köszönhetően 217 hallgató töltött ki egy – főként zárt kérdéseket – tartalmazó kérdőívet. Ez a válaszadási arány összességében jónak mondható (Babbie, 1995).

1. táblázat A vizsgálatban megkérdezettek

Intézmény	Szak	A végzős évfolyam létszáma	A kérdőívet kitöltötte		Ebből nő
Nyíregyházi Főiskola	Szociál- pedagógus ¹	40	25	62%	100%
Nyíregyházi Főiskola	Tanító	64	34	53%	97%
Debreceni Egyetem Hajdúböszörményi Pedagógiai Főiskolai Kara	Szociál- pedagógus	113	82	73%	88%
Debreceni Egyetem Hajdúböszörményi Pedagógiai Főiskolai Kara	Óvoda- pedagógus	60	38	63%	100%
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola	Tanító	11	9	82%	100%
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola	Óvoda- pedagógus	13	11	85%	100%
Partiumi Keresztény Egyetem	Szociális munka ²	26	18	69%	83%

¹ A szociálpedagógus képzésben részt vevő hallgatók a szociálpedagógia szakot egy másik (nyelv)szakkal párban tanulják.

² A szociális munkás hallgatók vallásánár-szociális munka szakpáron tanulnak.

Módszertani szempontból a kvantitatív vizsgálatot tartottam célravezetőnek, egyrészt azért, mert a kérdőíves módszerrel több hallgató véleményének megismerése vált lehetővé, illetve az azonos kérdésekre adott válaszok alkalmat adtak az összehasonlításra, statisztikai elemzésre, másrészt pedig a kutatásra rendelkezésre álló erőforrások korlátozottsága is ezt indokolta. A teljes minta (N=217) – és különösen a romániai, ukrain diákok – kis elemszáma miatt a vizsgálatból származó adatokból természetesen csak megfelelő óvatossággal lehet általános következtetéseket megfogalmazni a „Partium” területén működő főiskolákon segítő hivatást választó nappali tagozatos hallgatók alapsokaságára vonatkozóan. A pályaorientáció alakulásának analízise által azonban a vizsgálat tapasztalatai hozzásegíthetnek a két professziót választó hallgatók szakmai szocializációjának befolyásolásához, valamint kiinduló alapot és irányvonalat jelenthetnek a témában végzendő további kutatások számára.

A kutatás eredményeinek áttekintése

A „Partiumban” található főiskolákon (Nyíregyházán, Hajdúböszörményben, Beregszászban, Nagyváradon) szociális vagy pedagógusképzésben részt vevő hallgatók mindannyian magyar nemzetiségű és anyanyelvű fiatalok, főként nők (még hajadonok), akik a középiskolában jó szintű teljesítményt nyújtottak, és az érettségi után röviddel megkezdték felsőfokú tanulmányaikat. A diákok a szülők iskolai végzettsége és a család jövedelmi helyzete alapján nem a leghátrányosabb helyzetű társadalmi cso-

portokba tartoznak, ugyanakkor a megkérdezettek között magas az első generációs értelmiségivé válók aránya. A szocio-demográfiai mutatókban a megkérdezettek között a szakok szerint nem mutatható ki lényeges különbség, mindannyian hasonló társadalmi pozícióba tartozó fiatalok. A pedagógushallgatók között kissé több az ösztöndíjban nem részesülő fiatal, és többen kapnak köztük valamilyen segítyt. Többen származnak közülük községből és többen élnek kollégiumban, ugyanakkor a diplomaszerezést követő lakáshelyzet-változtatási terveiket illetően is nagyobb bizonytalanság tapasztalható köztük. Ez az eredmény utalhat arra, hogy bár a kilencvenes években a felsőoktatásba való bekerülés lehetősége kiszélesedett, a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok még mindig nem tudnak bejutni az egyetemekre, főiskolákra, még a szociális, illetve a pedagógus szakokra sem.

A romániai és kárpátaljai fiatalok apáinak magasabb, anyáinak pedig alacsonyabb az iskolai végzettsége, mint a Magyarországon élő hallgatóknak. A határon túli fiatalok számára nem áll rendelkezésre a diákhitel intézménye, és ösztöndíjat is kevesebben kapnak, mint hazánkban, azonban a szubjektív szegénység megítélésében ők jobbnak tartják a saját helyzetüket, mint a Hajdúböszörményben vagy Nyíregyházán élők. Ez valószínűleg abból is adódhat, hogy a környezetükben élő családok sem élnek magasabb életszínvonalon.

A hallgatók nagy része esetében a szakválasztásról hozott döntésben fontos szerepet játszanak az egyéni képességek. Sokan mindenképpen olyan szakmát akartak választani, ahol emberekkel lehet foglalkozni, és amelyik segítő hivatás. A szociális szakokra a képzés és az észlelt problémák megoldásának vágya jelenti a fő motivációt, míg a pedagógusképzésekre az adott terület ismerete, illetve az egyéni készségek, képességek miatt érzett pályaalakalmasság sorolható a vonzó szempontok körébe. A Romániában és Ukrajnában élő diákok szak- és iskolaválasztása sokkal inkább egyértelmű, mint a Nyíregyházán és Hajdúböszörményben tanulóké. A romániai és ukrainai intézményekben magyar nyelvű szociális vagy pedagógusképzésekben részt vevő fiatalok esetében céltudatosabb pályaválasztás figyelhető meg. A határon túli diákok számára nemcsak a diplomaszerezés fontos, hanem az identitás megőrzése, a szülőföldön maradás és az ott kisebbségben élő magyar közösség segítése is. Az a jelenség, hogy a „Partium” romániai és ukrainai részein élő fiatalok túlnyomó többsége csak abba az iskolába, arra az egy képzésre jelentkezett, ahol a kutatás idején tanult, főként a számukra rendelkezésre álló korlátozott lehetőségeket mutatja. A beregszászi és nagyváradai fiatalok pályaválasztási motivációiban az összes megkérdezettet jellemző aspektusok (egyéni képességeik, tapasztalataik, az emberekkel foglalkozás, segítő vágy, a képzés vonzó hatása) nagyobb hangsúllyal szerepeltek.

Az iskolaválasztásról hozott döntés esetében fontos tényezőnek mutatkozott a felsőoktatási intézmények földrajzi elhelyezkedése; valamennyi vizsgálati helyszín olyan településnek bizonyult, amely a kistérségben központi szerepet tölt be.

A vizsgálatban megkérdezettek szakmaképe szakok szerint eltérő, csupán abban mutatkozik hasonlóság, hogy a pedagógus- és a szociális képzésekben részt vevők ugyanazokat gondolják a segítő hivatások alapjainak, ugyanazokat a készségeket, képességeket, tulajdonságokat,

személyiségvonásokat tartják szükségesnek választott hivatásuk gyakorlásához, illetve mindkét szakterület képviselői meglehetősen alacsonyra értékelik mindkét hivatás társadalmi presztízsét. A tanító és óvodapedagógia szakra járó diákok már a képzésre való jelentkezéskor is több információval rendelkeztek, és a diplomaszerzéshez közeledve világosan látják szakterületük határait. Ez egyrészt abban mutatkozik meg, hogy a képzésben oktatott ismeretkörök között a pszichológiai, pedagógiai, módszertani tárgyakat tartják fontosnak, és szükségtelennek gondolják a szociális területhez tartozó kurzusok bevezetését. Másrészt pedig abban, hogy csak kevés foglalkozást (gyógypedagógus, pszichológus) tartanak saját hivatásukhoz hasonlóknak, munkájuk során főként az oktatói és kevésbé a tanácsadói szereppel tudnak azonosulni, és fő feladatuknak a gyerekekkel, fiatalokkal végzett képesség- és készségfejlesztést tartják.

A szociális tanulmányokat folytató fiatalok a képzésük megkezdésekor elég tájékozatlanok voltak a szakmát és a képzési tartalmakat illetően. A képzés során több gyakorlatot tartának szükségesnek, hogy jobban megismerhessék a szociális terület tág lehetőségeit, illetve hogy egy-egy területre mélyebben beláthassanak. A képzés nem segíti annyira szakmai szocializációjukat, mint a pedagógushallgatók esetében, a szociális szakosok közül a diplomaszerzéshez közeledve kevesebben érzik magukat teljesen felkészülve választott hivatásuk gyakorlására. A hallgatók sokféle foglalkozásban látnak hasonló vonásokat a szociális munkával (pszichológus, tanár, szociológus, gyógypedagógus, szociálpolitikus), a professzionális segítő szakembert gazdag szereprepertoárral rendelkező kompetens személynek tartják, aki többféle társadalmi csoporttal szemben nyitott a velük való foglalkozásra. A szociális segítségre készülő fiatalok elképzelései a választott hivatásukhoz tartozó feladataikról nem állnak teljes összhangban a szakma etikai elvárásaival.

A hallgatók többsége bizonytalan abban, hogy jó szakot választott-e, ugyanakkor nagy részük terveik között szerepel (biztosan vagy valószínűleg) a diplomának megfelelő munkahely keresése. A biztosan a szakterületen való elhelyezkedés szándéka a pedagógusképzésekben részt vevők közel felét, a szociális szakosok szűk harmadát jellemzi. Azok a fiatalok, akiket a könnyű diplomaszerzési lehetőség vonzott a képzésben való részvételre, a főiskola elvégzése alatt nem erősödtek meg abban, hogy helyesen cselekedtek, amikor beadták a felvételi jelentkezési lapjukat. Ezeknek a diákoknak a többsége a képzés befejezése előtt néhány hónappal ambivalens érzésekkel küzd a szakválasztását illetően, és a társaság közel fele nem is tartja valószínűnek, hogy a végzettségének megfelelő munkát fog keresni. Kérdés, hogy ezekben az esetekben mennyire volt elvesztegetett idő a főiskolán töltött néhány év (pl. költséghatékonyság szempontjából), és mekkora a képzésekben részt vevő oktatók felelőssége abban, hogy minden hallgatóval megszerettessék az adott szakot. (Ugyanakkor azt is meg kell állapítani, hogy szakmai szempontból csak egyetérteni lehet azzal, hogy ha valaki a hivatását illetően bizonytalan, vagy nem eléggé lelkes, akkor jobban teszi, ha nem megy a kliensek közelébe, akár gyermekekről, akár más, hátrányos helyzetű társadalmi csoportokról legyen szó.)

A pályorientációs magatartás alapján kirajzolódott hallgatói csoportok

A kutatás eredményei jól mutatják a felsőfokú képzések jelentőségét, a pályaszocializációs funkciók tekintetében tapasztalható különbségeket. Erre a pályorientációs magatartás alapján kirajzolódott hallgatói csoportok szakok szerinti különbségei is utalnak. A megkérdezettek típusokba sorolása kapcsán fontos hangsúlyozni, hogy a minta kis elemszámából következően egy-egy csoportot alacsony számú hallgató képvisel, s bár szakok szerint kitapintható különbségek mutatkoznak, inkább a karakterek meghatározásának módját, a pályorientációs magatartás vizsgálatára alkalmas eljárás kidolgozását lehet egy más területen is hasznosítható kísérletnek tekinteni.

A hallgatói karakterek meghatározása három csoportképzési dimenzió alapján történt, amelyek a céltudatos jelentkezés, szakválasztási motívumok, előzetes ismeretek, pályaválasztási döntés megítélése, jövőre vonatkozó tervek alapján alakultak ki. A három dimenzió lényegében követi a pályorientációs folyamatot: a pályaválasztási stratégiában mutatkozó elkötelezettségi szint, a szakválasztási döntés megítélése és a pályakezdési szándék. Az *első stádium*, a pályaválasztási stratégia, a felvételi jelentkezés elkötelezettségi szintjére utal. Ennek meghatározását három szempont figyelembevételével alakítottam ki: egyrészt azt vizsgáltam, hogy a hallgató csak arra az egy szakra, intézménybe jelentkezett-e, ahol a vizsgálat idején tanulmányait befejezte, vagy több helyre is felvételizett (egyirányú-többirányú). Másrészt azt a szempontot mértem, hogy a jelölt a képzésre való jelentkezéskor mennyire volt informált a választott szak tekintetében (jól-kevésbé jól). Harmadik szempontként pedig a motivációs szintet (motivált-nem motivált) mértem, oly módon, hogy egyénenként megvizsgáltam, hogy a szakiránynak (pedagógus- vagy szociális képzés) megfelelő legjellemzőbb öt szakválasztási motívum közül volt-e legalább három, amely a pályaválasztás alapját jelentette a képzésre való jelentkezéskor. A leggyakoribb motívumok: mindkét szakon: segítő hivatás választása, emberekkel való foglalkozás vágya, egyéni képességek alapján érzett alkalmasság, mások javaslata. A pedagógus szakon ez azzal egészül ki, hogy volt olyan ismerős, aki ilyen területen dolgozott, a szociális szakon pedig a képzésben oktatott tárgyak iránti érdeklődéssel. Ha a pályaválasztásra az egyirányú, jól informált, motivált szempontok közül egyik sem volt jellemző, alacsony elkötelezettségi szintet állapítottam meg, egy szempont teljesülése esetén közepesnek, legalább két szempont megjelenése esetén pedig magasnak minősítettem az elkötelezettség szintjét. A *második stádium* a jelenre vonatkozott. Itt azt mértem, hogy a hallgatók a képzés befejezéséhez közeledve hogyan ítélik meg egykori döntésüket: egyértelműen jónak tartják-e a szakválasztást, vagy nem (bizonytalanok vagy megbánták a szak- vagy iskolaválasztást). A *harmadik stádium* a jövőre vonatkozó elképzelést vizsgálja a szakmai területen való pályakezdési szándék vagy pályaelhagyás terve alapján. Az e három stádiumban meghatározott állapot alapján a pályorientációs magatartás különféle lehetőségei rajzolódtak ki. A vizsgálatban megkérdezett hallgatókat pályorientációs magatartásuk (a pályaválasztási stratégiában

mutatkozó elkötelezettségi szint, a szakválasztási döntés megítélése és a pályakezdési szándék) alapján hét csoportba lehet sorolni. (2.táblázat)

2. táblázat A pályaaorientációs magatartás alapján kialakult karaktertípusok

	Pályaválasztási stratégia Elkötelezettségi szint	Jelen helyzet megítélése Egyértelműen jó döntés volt	Pályakezdési szándék
Céltudatos elkötelezett	Magas	+	+
Próbálkozó	Alacsony	–	–
Elcsábított	Alacsony/közepes	+	+
Eltévedt útkereső	Magas/közepes	–	–
Bizonytalan	Alacsony/közepes	–	+
Kitartó	Magas	–	+
Szemlélődő érdeklődő	Alacsony/közepes	+	–

A céltudatos elkötelezettek nagyjából már a pályaválasztás időszakában is tudták, hogy mit szeretnének: a legtöbben csak az adott képzésre jelentkeztek, motiváltak, a képzésről és a választott hivatásról előzetesen informálódtak, és a diplomaszerezéshez közeledve úgy érzik, jól döntöttek és a választott szakterületen kívánnak elhelyezkedni.

A próbálkozók sem információval, sem motivációval nem rendelkeztek a képzés megkezdésekor. Nem is az adott hivatást akarták választani, de máshová nem sikerült a felvételijük, így hát tettek egy próbát, ami nem vált be, mert utólag nem érzik jó döntésnek, és nem is a megszerzendő diplomának megfelelő szakterületen kívánnak elhelyezkedni.

Az elcsábítottak eredetileg szintén nem arra a szakra készültek, amelyet végül elvégeztek. Kezdetben kevés ismerettel és motivációval rendelkeztek, ám a képzés befejezéséhez közeledve úgy érzik, megszerették azt, amit tanultak, elégedettek a döntésükkel és arra készülnek, hogy kipróbálják magukat az adott szakterületen.

Az eltévedt útkeresők a pályaválasztáskor mutattak érdeklődést a képzés iránt, de a választott szakterület zsákutcának bizonyult, mert utólag megbánták a szakválasztást és a jövőben más terület meghódítására készülnek.

A bizonytalanok tanulmányaik megkezdésekor kevéssé voltak felkészülve arra, hogy milyen képzésben fognak részt venni. A pályaválasztási döntésük helyességének megítélésében bizonytalanok, mégis a diplomájuknak megfelelő területen szeretnének munkát vállalni.

A kitartók kezdetben nagyon lelkesek voltak, ám a képzés befejezéséhez közeledve nem tudják egyértelműen jónak minősíteni a szakválasztási döntésüket. Ennek ellenére kitartanak eredeti elképzeléseik mellett és az álláskeresést a választott hivatásuknak megfelelő területen tervezik.

A szemlélődő érdeklődők karakterét a pályaválasztási döntéssel való elé-

SZOCIÁLIS MUNKA

gedettség, ugyanakkor másik terület felé orientálódás jellemzi. Úgy érzik, jó helyen voltak, érdeklődést mutattak az adott szakon tanultak iránt, mégsem sikerült eléggé bevonódniuk és nem szeretnének a diplomájuknak megfelelő területen dolgozni, más irányba indulnak. Ez a legtöbb esetben abból fakad, hogy az ebbe a típusba tartozók szakválasztása kevésbé volt céltudatos, szinte véletlenül kerültek az adott képzésbe.

A megkérdezett hallgatók esetében az *elcsábított* és a *szemlélődő érdeklődő* magatartás nem mutat különbséget a választott szakok szerint. A *céltudatos elkötelezettek* csak kissé nagyobb arányban vannak jelen a pedagógus szakokon, azonban az *eltévedt útkereső*, valamint a *kitartó* stílusjegyek lényegesen jobban jellemzik a pedagógus hallgatókat. A *próbálkozó* és a *bizonytalan* karakterekkel inkább a szociális képzésben találkozhatunk. (3. táblázat)

3. táblázat A pályaaorientációs magatartás alapján kialakult karaktertípusok szakok szerint N = 217

	Pedagógushallgatók	Szociális szakosok	Összesen
	%	%	%
Céltudatos elkötelezett	18,5	13,6	15,7
Próbálkozó	6,5	20,0	14,3
Elcsábított	17,4	16,0	16,6
Eltévedt útkereső	16,3	7,2	11,0
Bizonytalan	20,7	30,4	26,2
Kitartó	17,4	8,0	11,9
Szemlélődő érdeklődő	(3,2)	4,8	4,1
Összesen	100	100	100

Az összefüggés szignifikanciaszintje: $p = 0,007$ χ^2 próba ** szinten szignifikáns

A vizsgálatban megkérdezett hallgatók közül a pedagógus szakokon tanuló diákok felénél a professzióválasztás stratégiájában magas szintű elkötelezettség tapasztalható. A szociális képzésekre bekerült hallgatók felénél a céltudatosság kevésbé jelenik meg a professzióválasztás stratégiájában, és inkább az alacsony, vagy közepes szintű elkötelezettség a jellemző. Egyik képzés sem nagyon tudja az érdeklődést felkelteni és megszerettetni az adott szakmát (érzelmi hatás, pályaszocializációs folyamat) azokkal a fiatalokkal, akik alacsony vagy közepes szintű elkötelezettséggel kerültek a képzésbe. Ilyen kiinduló állapotból egyik területen sem sikerül jobban kialakítani a pálya iránti elkötelezettséget, mindkét szakon alacsony az „elcsábított” típusba tartozók aránya. Bár a „szemlélődő, érdeklődő” karaktert csak néhány személy képviseli, ők is azt mutatják, hogy aki kezdetben kevésbé elkötelezett (érzelmi szint), azon nem segít az informáltság (intellektuális szint). Annak már hiába tetszik meg a képzés, a pálya irányába ő már nem mozdul el, és a valódi, belső érdeklődést egyik képzés sem képes motivációs erővé, belső elköteleződéses szintre hozni. Ez a pályaszocializáció teljes kudarca. (A „szemlélődő, érdeklődő” kifejezés, mint „kívülálló, érzelmileg távol álló” azt is jelent-

heti, hogy a 'nem cselekvő cselekvés', mint időskori kíváncsi bölcsesség, fiatal korban lemondást, az erőfeszítés hiányát, talán enerváltságot is hozhat magával.)

A „cél tudatos, elkötelezett,” vagyis motivált és informált hallgatók lényegében a képzés jellegétől függetlenül saját döntésük nyomvonalán haladva mindenképpen elérik a céljukat. Ez a karakter csak a vizsgálatban megkérdezett fiatalok kevesebb mint ötödét (15,7%) jellemzi, ami arra is utalhat, hogy a hallgatók között igen kevesen teljesítik az adekvát pályaválasztáshoz kíváncsi triász: intellektuális érdeklődés párosul megfelelő értelmi képességekkel, érzelmi elkötelezettség párosul tudatossá vált motivációval, cselekvési vágy párosul kitartással. Ők autonóm módon igénylik a pályát, és a képzés nem befolyásolja eredeti döntésüket.

A hallgatók negyede „bizonytalan”, vagyis nem magas elkötelezettségű leendő pályakezdő. Ez utalhat az élethelyzet sajátosságára is, a szociális képzésekben azonban ez a karakter erőteljesebben jelentkezik. A „bizonytalanok” még próbálkoznak a pályával, mivel a szociális szakma széles spektrumú, sokféle területen, sokféle munkát lehet végezni, lehet reménykedni abban, hogy találnak maguknak valami megfelelőt. A pedagógusi tevékenység lehetőségei ennél sokkal szűkebb körben mozognak. Vélhetően itt sem a képzés, hanem a későbbi tágabb lehetőségek tartanak pályán embereket.

A szociális képzések másik jellemző típusa (a szakon tanulók ötödére jellemző) a „próbálkozó”, aki alacsony elkötelezettségű és akit vélhetően csak a diplomaszerzési vágy hajt, mert eleve pályaelhagyásra készül. Ők csak egy könnyen megszerezhető diplomát akartak, mivel egy másik szak felvételje nyilván sokkal több erőfeszítést (cselekvési szint), bevonódást (érzelmi szint) és tanulást (intellektuális szint) követelt volna, mint a szociális képzés. Ők lehetnek a 'pimasz alkalmatlanok', akiket egyáltalán nem érdekel a szak, csak a papírt akarják, minden erőfeszítés nélkül. A pedagógusképzéseknek a szociális képzéseknél erősebb pályaszocializációs hatása abban is megnyilvánul, hogy míg a szociális képzés bent tartja a bizonytalanokat és nagyobb mértékben járul hozzá a szakmai involválódás nélküli diplomaszerzési szükséglet kielégítéséhez, addig a pedagógusképzés kilöki azokat, akiket nem tud a pályára szocializálni.

A pedagógus szakokon a szociális képzésekhez képest erőteljesebben jelenik meg a „kitartó” és az „eltévedt útkereső” típus. Mindkét karakterhez olyan, eredetileg magas-közepes elkötelezettségű fiatalok tartoznak, akiket a képzés kissé elbizonytalanított. A kitartók motiváltságát a képzés nem tudta letörni, és a szakmai pályakezdést tervezik. Ez a karakter a pedagógusképzések problémájára utalhat, mert kérdést jelent, hogy azok a hallgatók, akik a főiskolán töltött évek alatt elbizonytalanodtak, mekkora eséllyel fognak a pályán jó színvonalon beválni. Az „eltévedt útkereső” típus életében is fontos szerepet játszott a képzés: rájött, hogy nem ez a neki való szakterület, és elhagyja a pályát. Ezek az eredmények utalhatnak arra, hogy a pedagógusképzés nagyobb pályaszocializációs hatást tud kifejteni, jobban fel tudja kelteni az érzelmi és intellektuális érdeklődést, alkalmasabb arra, hogy a zsákutcából kitegye a hallgatót és terelőútra vigye. Valószínűleg sokkal egyértelműbbek ezen a szakon az elvárások, a határok, a kompetenciák, a tennivalók, így nem lehet a végtelenségig várakozó álláspontra helyezkedni, hanem dönteni kell. A

szociális képzés talán saját bizonytalanságát és konkrét szakmai „megfoghatóságának” hiátusait proiciálhatja a hallgatóra, aki emiatt tovább bolyong a zsákutcában. A szociális képzés semmilyen szelekciós folyamatot nem generál, csak azok hagyják el a pályát, akiket ab ovo nem érdekelt a szakma és lényegében a felvételitől a diplomaosztóig tudják, hogy sosem lesznek gyakorló szociális szakemberek.

A pályaaorientáció építkezése

A kutatási eredmények tehát azt mutatták, hogy a szociális, valamint a tanítói és óvodapedagógusi képzésekben részt vevők esetében másként alakul a pályaaorientáció, vagyis az a folyamat, melynek során a képzésekre jelentkezőkből a szakmai kihívásokat szívesen vállaló, a professzió gyakorlására alkalmas, kompetens szakember válik. A két csoport pályaválasztásában közös gyökerek, elemek is felfedezhetők, a segítő hivatásról általában alkotott elképzeléseik sok tekintetben hasonlítanak egymáshoz, és tükrözik azokat a jellemzőket, melyeket mindkét professzió kapcsán leír a szakirodalom is. A segítő hivatás választásában visszatükröződik a professzióelméletek (ld. Nagy, 2009) közül a társadalmi funkció orientációjú modellek szemlélete, amelyek szerint a hivatások fontos társadalmi szerepet töltenek be azzal, hogy altruista indíttatásból a közjót szolgálják. Bár a mai magyar társadalomban ilyen értelemben nincs közmegegyezés a segítő hivatások társadalmi funkcióját illetően, a vizsgálati eredmények azt igazolják, hogy a pedagógus- és szociális képzésben részt vevő hallgatók pályaválasztásában mindkét szakon a legfontosabb motívumok közé tartozik az emberekkel való foglalkozás vágya és a segítségnyújtási szándék.

A szakmai identifikáció orientációjú professzióelméletekben megjelenő, a szakmai szocializációt befolyásoló tényezőkről a vizsgálat azt mutatta ki, hogy a két professzió a készségek tekintetében mutat sok hasonlóságot. A szakmai szocializációban fontos szerepet kapnak az elméleti ismeretek és különösen a gyakorlati képzés során szerzett tapasztalatok. Ez a kutatási eredmény egyrészt utalhat arra, hogy a hivatás gyakorlásához szükséges ismeretek minél pontosabb körvonalazása egyéni szinten segíti a szakmai identifikációt, másrészt pedig megerősíti a professziókritérium orientációjú elméleti modelleknek azt a megállapítását, hogy a tudásalap meghatározása is azok közé a fontos karakterjegyek közé tartozik, amelyek fontos szerepet játszanak egy hivatás professzióvá minősítésében, valamint az egyes professziók egymástól való megkülönböztetésében.

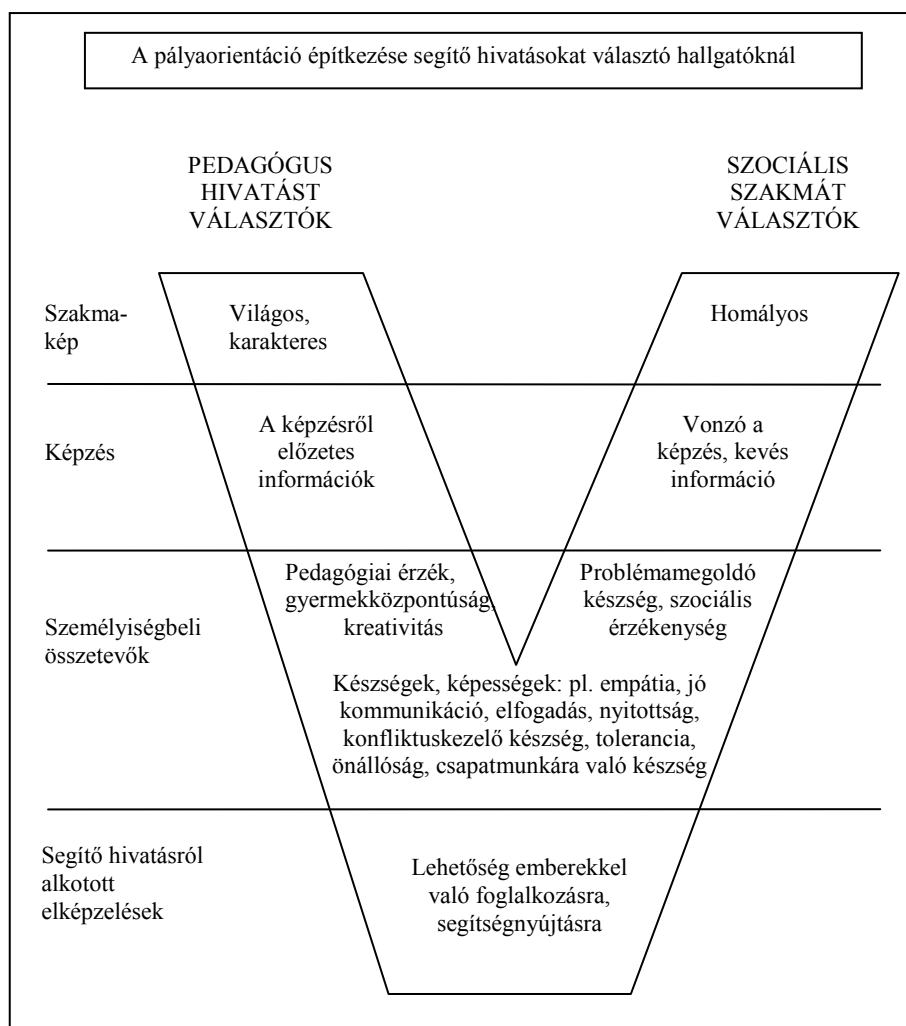
A professzióelméletek önértékvényesítés orientációjú irányzatában megjelenő aspektus tekintetében a pedagógus és a szociális pályák esetében is mutatkozik még tennivaló. A jelen vizsgálatban megkérdezett hallgatók maguk is alacsonyra értékelik mindkét hivatás társadalmi presztízsét (különösen a szociális szakmákét), a legtöbben azonban egyáltalán nem vállalnának politikai, és csak kevéssé szívesen végeznének döntéselőkészítő vagy érdekvényesítő tevékenységeket, kevéssé tartják hivatásukhoz tartozónak a társadalom vagy egy társadalompolitikai alrendszert működtető rendjének megváltoztatására irányuló feladatokat.

A vizsgálat során a hallgatók konstruktumai alapján kirajzolódott egy olyan modell, amely a segítő hivatásokat választó hallgatók pályaaorientációjának építkezését mutatja. Ebben a modellben a professzióelméletek valamennyi irányzata érezteti a hatását. Nemcsak az egyéni szintű szakmai identifikációt, a pályakép alakulásának időbeli megvalósulását és az ebben szerepet játszó tényezőket elemzi, hanem tartalmazza a segítő hivatások funkcionális megközelítését is, melyhez hozzátartozik a szakmák önértékvényesítő szerepe is. A modellben megjelenik a professziókritériumok oldaláról történő építkezés is, az egyes professziók közti különbségek mint lehetséges hatásmechanizmusok alakjában. A modell szerint a pályaaorientáció alakulásában négy olyan dimenziót figyelhető meg, melyek változásai, egymásra hatásai együttesen eredményezik a hallgatók szakmai szocializációját. A folyamat alapját jelentő dimenzió a segítő hivatásokról (a szociális és pedagógus pályáról egyaránt), azok társadalmi funkciójáról alkotott elképzelések jelentik. E sajátosságokat a hallgatók nemcsak a szakirodalomból, hanem a szakmai gyakorlataik során szerzett saját tapasztalataikból is ismerhetik: alacsony fizetés és presztízs, elnőiesedés, kevés előrelépési lehetőség, nehéz munkakörülmények, túlterheltség, sok és nehéz elvárás, eszközök hiánya, érzelmileg megterhelő, sokszor a tehetetlenség érzését, kiegészítő veszélyét előidéző munka. E hivatások gyakorlása megterheli a személyiséget, és a regenerálódáshoz nem, vagy csak korlátozottan állnak rendelkezésre segítségforrások. Mindezen nehézségeket valamennyire ellensúlyozza az emberekkel való foglalkozás, a segítségnyújtás lehetősége, ezek azok a szépségek, értékek, amelyek vonzóvá teszik ezeket a pályákat. Ezen a szinten nincs lényeges különbség a szociális és pedagógus hivatások, illetve azok választása között, ez tehát utalhat arra, hogy társszakmákról van szó.

Ha valakinek már van valamilyen elképzelése egy adott foglalkozásról, azt is fontos eldöntenie, hogy ő maga a személyiségvonásai, adottságai révén alkalmas-e annak gyakorlására, képességei, tulajdonságai megfelelnek-e az adott szakma által támasztott követelményeknek. A folyamat második fontos elemét ezért a személyiségbeli összetevők, készségek, képességek jelentik. A diákok mindannyian olyannak látják a segítő szakembert (a szociális segítő és a pedagógus között e tekintetben nincs különbség), aki alkatánál, beállítódásainál fogva gyermekkorától kezdve nyitott mások iránt, felismeri a problémákat, segítőkész, próbálja enyhíteni a szenvedést, de nem akar radikális megoldásokhoz folyamodni, és az sem célja, hogy a fennálló helyzetet akár lépésről lépésre megváltoztassa. A vizsgált segítő hivatások végzéséhez a diákok szerint elsősorban nem kiemelkedő intellektuális képességekre, kimagasló iskolai teljesítményre van szükség, hanem olyan adottságokra, amelyek az emberi személyiségben a születés pillanatától jelen vannak, és amelyek a tanulási folyamat során még tovább fejleszthetők, valamint olyan skillek birtokába kell jutniuk, amelyek a meglévő adottságok alkalmazását elmélyítik, tudatossá teszik. Vannak olyan készségek, amelyek minden segítő hivatás gyakorlásához ugyanannyira szükségesek: pl. az empátia, elfogadás, tolerancia, kommunikációs készség, önállóság, önértékvényesítés, nyitottság, konfliktuskezelő készség, csapatmunkára való készség. Két kisebb csoportba sorolhatók azok a készségek, amelyek szintén mindkét szakirány

SZOCIÁLIS MUNKA

esetében fontosak, azonban egyik vagy másik hivatáshoz jobban kötődnek. A pedagógus hivatáshoz szorosabban tartozó készségek a gyermekközpontúság, pedagógiai érzék és a kreativitás. A szociális szakterületen sokkal fontosabb a szociális érzékenység és a problémamegoldó készség. A pedagógus-, illetve szociális képzést választó hallgatók pályaaorientációja tehát ezen a szinten válik el egymástól; abban, hogy ki miért lesz pedagógus vagy szociális szakember, a személyiségbeli összetevők játszanak döntő szerepet.

A pályaaorientáció harmadik szintje a felsőfokú képzés, melyben a kétféle hivatást választók hozzáállásában nagy különbségek mutatkoznak. A tanító- és óvodapedagógia szakos hallgatók többsége az oktatás által nagyjából vagy teljesen felkészítettnek érzi magát hivatása gyakorlására. A szociális tanulmányokat folytatók sokkal kritikusabbak a

képzéssel kapcsolatosan; egy olyan szempont sincs, melyről a hallgatók többsége úgy vélekedett volna, hogy a főiskola elvégzése által nagyjából megszerezték volna a szakmai pályafutáshoz szükséges tudást (sem az elmélet, sem a gyakorlat, sem a személyiségfejlesztés).

A szociális és pedagógus hallgatók közös alapokról induló pályorientációja a legnagyobb eltéréseket a negyedik szinten, a szakmakép alakulásában mutatja. Itt nemcsak arról van szó, hogy a két hivatás a gyakorlatban több eltérést mutat (pl. a szociális terület jellegzetes tevékenységei a tanácsadás és az egyéni esetkezelés, a pedagógiai munkához pedig az oktatási feladatok és a közösségi munka jobban kapcsolódik), mint amennyi a közös vonás (pl. csoportmunka, vezetői feladatok), hanem arról is, hogy a pedagógushallgatók karakteresen körvonalazott, világosan átlátható szakmaképpel rendelkeznek. Ezt mutatja pl., hogy jól behatárolt az a célcsoport, akikkel munkájuk során majd foglalkozni akarnak. A szociális tanulmányokat folytatók szakmáról alkotott elképzelései sokkal homályosabbak. Ennek a hátterében persze az is meghúzódhat, hogy a szociális munka spektruma sokkal tágabb, a szociális tanulmányokat folytató fiatalok a lehetséges tevékenységi formákat, területeket illetően sokkal szélesebb körű lehetőségekkel rendelkeznek. A felsőfokú képzések nagyban hozzájárulnak a hallgatók szakmaképének, pályaképének alakításához. A szociális képzésekben több gyakorlattal lenne szükség, ezáltal a szakmakép is tisztábban kirajzolódhatna a diákok számára.

Következtetések

A kutatás abból az elgondolásból indult ki, hogy különösen a hátrányos helyzetű térségekben és főként kisebb gyerekek kapcsán nagyon fontos, hogy jól felkészült szakemberek kerüljenek az óvodapedagógusi, tanítói és szociális pályákra.

A kutatás fő célkitűzése az volt, hogy felmérjem, kik azok, akik a „Partium” területén a szociális és pedagógus hivatásokra vállalkoznak, pontosabban azt, hogy kik és miért vesznek részt a képzésekben, milyen szándékok vezették őket a felsőoktatásba, és miért pont az adott szakot választották. Ez valójában abból a szempontból volt érdekes, hogy ezektől a hallgatóktól mennyire lehet arra számítani, hogy jó szakemberekké váljanak, akik majd elvégzik ezeket a magasztos feladatokat, s hogy fő célkitűzésük az lesz, hogy a saját életterületükben, abban a hátrányos helyzetű régióban, ahol élnek, sok nehéz helyzetű embert indítsanak el a társadalmi felemelkedés útján. Az elhivatottság természetesen önmagában még nem jelenti azt, hogy valakiből kiválóan felkészült szakember válik, de a motiváltság hiánya jelentős akadályt jelent a szakmára való felkészülésben és a hatékony munkavégzésben. Ebben a megközelítésben nagyon lényeges volt a kutatás területi meghatározottsága; a Romániában és Ukrajnában élő, a magyarországi hallgatókkal sok tekintetben azonos társadalmi helyzetű, értelmiségivé váló fiatalok szemléletét sokkal inkább jellemzi egyfajta küldetésstudat, mint a hazánkban tanuló diákokét.

A vizsgálat tapasztalatai is azt erősítik, hogy a segítő pályák elismertségének növelésében, az ezeken a területeken dolgozó szakemberek

összetételének kedvezőbbé tételében (főként a pályaalkalmasság vizsgálatának nehézségei miatt) csak egy ponton lehet beavatkozni: a képzések szintjén. A képzések kulcsszerepet játszhatnak abban, hogy a szociális és pedagógus pályákra a felsőoktatásból a legjobban felkészült szakemberek kerüljenek ki. A kutatás eredményei jól tükrözik, hogy az oktatás nemcsak az elméleti ismeretek magas szinten való elsajátíttatása révén válik az egyik legfontosabb tényezővé, hanem a pályaorientáció alakításában is. Ebben persze fontos szerepet játszik az az elem is hogy kik, milyen motivációkkal nyertek felvételt a képzésekre. A képzés során azok a hallgatók, akik a segítségi vágytól vezérelve érkeztek a felsőoktatásba, még inkább megerősödtek, szakmaképük (melyhez hozzátartozik a szakemberkép is) karakteresebbé vált, tudásuk, készségeik fejlődésével motiválttá váltak a szakmai pályakezdésre. A képzésekbe kevésbé céltudatosan bekerülő hallgatók esetében a kutatás azt mutatta, hogy a diákok szakmájukkal való azonosulása nem volt elég sikeres, a diplomaszerzéshez közeledve bizonytalanok voltak önmagukban és felkészültségükben, szakmaképükben és jövőképükben sok volt a kérdéses elem, valamint a képzés hiányosságait is megfogalmazták.

A vizsgálatban megkérdezett hallgatók akkor tartották magukat a pályára alkalmasnak, jól felkészültnek, ha az oktatás révén tudásuk, személyiségük, készségeik tekintetében olyanokká váltak, mint amilyen kép kialakult bennük (különböző tényezők hatására), a választott hivatásukat gyakorló szakemberekkel kapcsolatos elvárásokról. Amellett, hogy ez nagyon hasznos és jelentős, arra is ki kell térni, hogy a társadalmi problémák súlyosabbá válása következtében, a szakemberekkel szemben támasztott követelmények fokozódása miatt már nem elegendő „csupán” az elméleti és módszertani szakmai tudás birtoklása, hanem a szakemberkép átfarmálása, a kompetenciahatárok kitágítása is szükséges, a professzió-elméletek önértékelvényesítés-orientációjú irányzatának szellemében. A sikeres szakemberré váláshoz a megváltozott társadalmi körülmények, az oktatási és szociális ágazatot jellemző feltételek között az is hozzátartozik, hogy a szakemberek mennyire tudják megváltoztatni, optimalizálni azokat a körülményeket, amelyek a pedagógiai és a szociális munkát meghatározzák, vagyis mennyire tudnak a saját érdekeikért harcolni. A szakmai érdekvédelemhez alapvetően két dolog tartozik: egyrészt a két szakterületen dolgozók saját pozíciójának, munkakörülményeinek rendezése, többek között megfelelő bér kiharcolása, másrészt pedig azoknak a rendelkezésre álló eszközöknek, feltételeknek a javításáért folytatott küzdelem, melyek pozitív hatásait azok a személyek élvezhetik, akikkel a szakemberek foglalkoznak. A kutatásban megkérdezett fiatalok erre a tevékenységre elég kevés motivációt éreztek.

A másik lehetséges teendő a gyakorlatban a humán területet képviselő szakmák egymás felé nyitása lehetne, nemcsak egy-egy eset kapcsán, hanem a társadalompolitikai alrendszerek megváltoztatásáért folytatott küzdelemben való összefogás érdekében is. Ebben a szemléletformálásban a képzések igen fontos szerepet tölthetnének be, pl. azáltal, hogy az egy-egy szakterületre való felkészítés során mennyire engednek teret a hallgatók számára az egyéb hivatásokba való bepillantásra.

Kérdés, hogy mennyire lehet a szakemberkép átfarmálásának, s végső soron a szociális és pedagógus pályák presztízse növelésének teljes fele-

lősségét a képzésekre hárítani. A segítő szakmákkal kapcsolatos problémák, gyakorlati nehézségek összefoglalása során azonban az a kép rajzolódt ki, hogy nincs más beavatkozási pont. A képzések kulcsszerepének kihasználásával hosszú távon pozitív változások következhetnek: ha növekedne a felsőoktatásból a szakterületekre kikerülő kompetens szakemberek száma, ezáltal változhatna a szakmák összetétele. A szakemberek eredményesebb, hatékonyabb tevékenysége által a hivatások feltételrendszere, társadalmi környezete is változhatna, így e szakmák presztíze is növekedhetne, és minél vonzóbbá válnának ezek a foglalkozások, annál kedvezőbb tulajdonságokkal, nagyobb elhivatottsággal rendelkező hallgatók kerülhetnének be a képzésekbe, akikből az oktatás segítségével még nagyobb valószínűséggel válnának jól felkészült, kompetens szakemberek.

A képzésekkel kapcsolatban felmerül a felelősséget érintő, fontos szakmai dilemma is. A felsőoktatási intézmények nemcsak a hallgatók szakmai tudásának megszerzésében és szakmai személyiséggé válásának segítésében vállalnak fontos szerepet, hanem a diploma kiadásával felhatalmazást adnak a végzeteknek (a pályára alkalmatlanoknak is) a szakmai tevékenység gyakorlására. Az egyik oktatáspolitikai álláspont szerint a képzőhelyeknek nem kell a pályaalakalmasság kérdésével foglalkozni, az elméleti tudás, a vizsgák teljesítése elegendő a diploma kiadásához, és majd a munkaerőpiacon eldől, hogy az illetőt alkalmazák-e. A másik vélemény szerint emberekkel foglalkozó hivatások esetében nem szabad a nem megfelelően felkészültek számára olyan lehetőséget biztosítani, hogy szakmai pozícióba kerülhessenek (nem szabad diplomát kapniuk), mert azt használva kárt okozhatnak mások életében. A képzések tehát abban is fontos szerepet játszhatnak, hogy (bár ismeretek a pályaalakalmasság mérésének nehézségei) vállalkoznak-e a segítő diploma szerzéséhez szükséges kimeneti követelmények átértékelésére, azok meghatározására, mérésére, felvállalják-e az ezzel járó nehézségeket, következményeket.

A kutatás során a hallgatók pályaaorientációs magatartása alapján kialakult karaktertípusok szakok szerint kirajzolódott különbségei azt mutatják, hogy bár a pedagógusképzés nagyobb pályaszocializációs hatást tud kifejteni, mindkét területen vannak még átgondolásra, megoldásra váró nehézségek. A képzések szerepével kapcsolatosan azonban nem szabad elfelejtkezni a jelenkor felsőoktatás-politikájában végbemenő változásokról sem. Kérdéses ugyanakkor, hogy a bolognai folyamat következtében kialakuló oktatási rendszerben hogyan lehet színvonalas képzést nyújtani, és a hallgatók pályaaorientációjának alakulását segíteni.

A segítő hivatások akkor tölthetik be társadalmi funkciójukat, ha a funkciójukat illetően létezik társadalmi közmegegyezés, és ha ezekre a hivatásokra a valóban segíteni tudó és akaró személyek vállalkoznak. A professzionális szakemberré válásban pedig vitathatatlan a képzések jelentősége.

Irodalom

- Ackermann, Friedhelm (1999): *Soziale Arbeit zwischen Studium und Beruf*. Frankfurt am Main, Peter Lang GmbH Europaeischer Verlag der Wissenschaften.
- Andor Mihály – Liskó Ilona (2000): *Iskolaválasztás és mobilitás*. Budapest, Iskolakultúra (Iskolakultúra könyvek).
- Babbie, Earl (1995): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest, Balassi Kiadó.
- Cs. Czachesz Erzsébet – Radó Péter (2003): *Oktatási egyenlőtlenségek és speciális igények*. In: Halász Gábor – Lannert Judit szerk.: *Jelentés a magyar közoktatásról 2003*. Budapest, Országos Közoktatási Intézet.
- Falus Iván – Golnhof Erzsébet – Kotschy Beáta – M. Nádas Mária – Szokolszky Ágnes (1989): *A pedagógia és a pedagógusok. Egy empirikus vizsgálat eredményei*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Forray R. Katalin (1993): *Az iskolázás regionális különbségei és a fejlődés lehetőségei a kilencvenes években*. In: Enyedi György szerk.: *Társadalmi–területi egyenlőtlenségek Magyarországon*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 257–274. p.
- Fónai Mihály – Kiss János – Fábán Gergely (2001): *A szociális munkás szakos hallgatók pályaképe: a professzió sztereotípiái és a nemzeti-kulturális változó*. In: Kiss Gabriella szerk.: *Multikulturalizmus és oktatás*. MTA DAB – DE Szociológia Tanszék. 75–93. p.
- Halász Gábor – Lannert Judit szerk. (2000): *Jelentés a magyar közoktatásról 2000*. Budapest, Országos Közoktatási Intézet.
- Halász Gábor – Lannert Judit szerk. (2003): *Jelentés a magyar közoktatásról 2003*. Budapest, Országos Közoktatási Intézet.
- Halász Gábor – Lannert Judit szerk. (2006): *Jelentés a magyar közoktatásról 2006*. Budapest, Országos Közoktatási Intézet.
- Kozma Tamás (2005): *Felsőfokú képzés és regionális rendszerváltozás*. In: Pusztai Gabriella szerk.: *Régió és oktatás Európai Dimenzióban*. Debrecen, Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete.
- Nagy Krisztina (2003): *Pályorientációs vizsgálatok szociális munkások körében*. *Szociális munka* 4. 27–47.p.
- Nagy Krisztina (2008): *Segítő hivatásokat választó hallgatók pályorientációja a „Partiumban”*. Doktori (PhD) értekezés. Debreceni Egyetem. Humán Tudományok Doktori Iskola.
- Nagy Krisztina (2009): *Professzionalizáció és professzióelméletek a segítő hivatások tükrében*. *Esély* 2. 85–105.p.
- Nagy Mária szerk. 1998: *Tanári pálya és életkörülmények*. 1996/97 Budapest, Okker.
- Polónyi István – Tímár János (2001): *Tudásgyár vagy papírgyár*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- Pusztai Gabriella (2008): *Mit tehet az iskola? Az iskolai társadalmi kapcsolatok hatása a tanulmányi pályafutásra*. In: Buda András – Kiss Endre eds.: *Interdiszciplináris pedagógia és az eredményesség akadályai*. Debrecen: Kiss Árpád Archivum Könyvtára, Debreceni Egyetem Neveléstudományok Intézete.